

Tomaž Krpič

Gregor Tomc: Šesti čut: Družbeni svet v kognitivni znanosti. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 2000
4.536 SIT, 399 strani (ISBN 961-6294-22-9)

V znanstvenem svetu se pogosto zgodi, da kdo, ki objavi širokopotezno zastavljeno knjigo, hiti v njej razglašati, da je z njeno objavo pomagal tlakovati pot k novi znanstveni paradigmi. Gregor Tomc, izredni profesor na Fakulteti za družbene vede, glede tega ni izjema. Že na samem začetku svoje knjige *Šesti čut: Družbeni svet v kognitivni znanosti*, postavi smelo trditev, da znanju, ki so ga družboslovne teorije proizvedle do sedaj, manjkajo ustrezni temelji v obliki bioloških in psiholoških razlag. Posledično naj bi bile družboslovne teorije, kot sta na primer behaviorizem in psihoanaliza, zastarele, družboslovno znanje pa zaradi njihove uporabe kontaminirano. Toda ali ima prav?

Novo znanstveno paradigmo, ki nam jo Tomc ponuja v svoji knjigi, bi lahko imenovali kognitivno družboslovje. Vir, na katerega se naslanja, je kognitivna znanost: zmes različnih naravoslovnih znanstvenih disciplin, filozofije uma in psihologije, ki ji legitimnost daje skupen interes za interpretacijo delovanja človeškega uma. Za kognitivno znanost je do nedavnega veljalo, da se dogaja daleč stran od družboslovja. Vsekakor predaleč, da bi njene dosežke družboslovci pri svojem delu sploh lahko uporabili. Že tako ali tako kognitivna znanost ni nikdar veljala za eno izmed vplivnejših smeri v znanosti. Deloma tudi zaradi navezanosti na različne oblike mejnih, ezoteričnih znanosti, ki so na trenutke bližje verskim prepričanjem, kakor pa strogemu znanstvenemu premisleku. Kognitivizem se je pojavil vzporedno z naglim razvojem računalnikov sredi petdesetih let. Od tedaj dalje je kognitivna znanost pri raziskovanju naredila kar nekaj paradigmatičnih premikov. Toda kljub očitnemu napredovanju v razvoju teorije, s katero bi bilo mogoče razumeti delovanje človekovega uma, ni bila med družboslovnimi raziskovalci prepoznana kot pomemben znanstveni vir za delo v sociološki znanosti ali v kulturoloških študijah, vse do konca devedesetih let. Celo delo Aarona Cicourela o družbeni kogniciji, iz začetka sedemdesetih, ni pustilo večjih sledov. Skoraj tri desetletja po objavi njegovega dela *Cognitive Sociology* je za sedanjo generacijo družboslovnih kognitivistov značilno, da ga v svojih delih komajda kdaj omenijo, čeprav bi lahko pričakovali, da mu gre kot začetniku kognitivne sociologije več pozornosti.

Tomčev namen v knjigi ni bil popravljati napake kognitivnih družboslovcev; vendar se zdi njegova odločitev, da se namenoma izogne daljši razpravi o delu slednjih, vseeno nekoliko pretirana. Je pa odločitev, da raje poišče inspiracijo za svoje delo v kognitivni znanosti, v tem primeru edino smiselna. Edini kognitivni sociolog, ki ga Tomc omenja v knjigi, je Eviatar Zerubavel z univerze Rutgers (New Jersey); žal Tomčeva kritika temelji zgolj na eni sami Zerubavelovi knjigi (*Cognitive Mindscape: An Invitation to Cognitive Sociology*). Zerubavel je na temo kognitivne teorije v sociologiji objavil že večje število knjig in člankov in čeprav je omenjena knjiga njegovo zadnje delo s področja kognitivne sociologije, celo več, nekakšen uvod v kognitivno sociologijo, lahko upravičeno menimo, da bi moral Tomc pri kritiki Zerubavelovega dela upoštevati vsaj še dve njegovi knjigi: *The Fine Line: Making Distinction in Everyday Life* in *Terra Cognita: Mental Discovery of America*.

A, če sem povsem odkrit, ne vidim prav posebnega razloga, zakaj se je Tomc sploh obregnil ob Zerubavela. Če mu gre res za oblikovanje novih vprašanj in novih odgovorov, skratka za novo paradigmo, potem bi lahko bolj upošteval dejstvo, da imajo kritični argumenti, s katerimi se pripadniki različnih paradigem medsebojno naslavlajo, svoje temelje v predpostavkah, na katerih paradigme temeljijo. Takšne predpostavke niso nujno racionalnega značaja, pač pa jih zagovorniki paradigem privzamejo kot dane. Sploh ni nujno, da predpostavke izvirajo iz znanosti same. In ker je to tako, so praviloma neobčutljive za racionalno-logični diskurz znanosti.

Kognitivna znanost temelji na dveh predpostavkah: na ideji individualnega, enkratnega mislečega posameznika in na ideji o univerzalnosti človekovega uma. Prva predpostavka privede do tega, da v posamezniku kognitivna znanost vidi zaprto kognitivno strukturo, ki je za ostale posameznike neposredno nedostopna. Druga predpostavka pa se izteče v predstave o univerzalnem značaju bioloških temeljev človekovega obstoja, od koder izvira univerzalnost človekovega uma.

Zerubavelu pa ne gre ne za eno ne za drugo. Kot fenomenološki družboslovec tretje generacije je zavezan ideji *družbene konstrukcije realnosti*, ki sta ji tuja vsaka oblika individualizma ali univerzalizma. Zato zavračanje epistemoloških predpostavk individualizma (tako Zerubavel) še ne privede avtomatično do sklepa na ontološki ravni, da posameznik ne more biti tisti, ki misli, ampak lahko mislijo le posamezniki znotraj neke skupine, s tem pa do oznake, da je Zerubavel podlegel ideji organicizma (tako Tomc). Zerubavelov odgovor - na Tomčevo kritično ilustracijo njegovega dela s primerom Robinzon - pa bi verjetno bil, da fizična prisotnost drugih res ni potrebna, da bi nek posameznik lahko mislil, da pa po drugi strani za neizpodbitno velja dejstvo, da se je Robinzon najprej naučil misliti in govoriti v skupini, oziroma svoji kulturi, šele nato pa ga je kruta usoda odločila na negostoljubno obalo otoka. Tisto, kar bi moralo prej zanimati Tomca, je vprašanje, kako to, da se je Tarzanu ali pa Mavgliju uspelo naučiti govoriti in misliti, pa čeprav so ju opice posvojile, ko sta bila še čisto majhna otroka. Očitati Zerubavelu umetno delitev med osebnim in drugim je zato kar nekam prehlavno početje, saj, če se kdo zaveda pomena različnih oblik kognitivnega razlikovanja in posledic, ki iz njegove uporabe izvirajo, je to vsekakor Zerubavel, ki je na temo kognitivnih meja napisal posebno knjigo.

Zaradi vsega zgoraj navedenega je teoretski domet Tomčeve knjige dobro opredeljen z njenim podnaslovom (*Družbeni svet v kognitivni znanosti*). Avtor nam ne ponuja knjige, v kateri bi bile izčrtane temeljne linije kognitivnega družboslovja, morda s poudarkom na kulturologiji, ampak predvsem razlago družbenih in kulturnih fenomenov, tako kot jih lahko vidi in interpretira kognitivna znanost. In ker je kognitivna znanost interdisciplinarna znanstvena disciplina, v Tomčevi knjigi kar mrgoli različnih bioloških, psiholoških, filozofskih ter drugih teorij o delovanju človekovega uma in možganov, s pomočjo katerih avtor spretno izpeljuje svoja lastna razmišljanja. Mestoma se njegova razlaga sicer nekoliko zaplete, deloma zato, ker so bile dotične teorije razvite v drugačne namene, kot za pojasnjevanje družbenih in kulturnih fenomenov, deloma pa zato, ker se Tomc - tako kot se radi prav vsi družboslovni misleci - zateče k ilustriranju načelnih razlag s pomočjo pojavov, ki prej sodijo v področje naravnega, ne pa družbenega sveta. Čeprav takšni primeri ustrezno podpirajo dosežke teorije kognitivne znanosti, včasih ni povsem jasno, kakšna je njihova vrednost pri pojasnjevanju družbe in kulture. A ob predpostavki, da je za Tomca družba fenomen, ki se nahaja predvsem v posameznikovi glavi, oziroma njegovih možganih, se zdi tudi takšno razmišljanje sprejemljivo, paradigmatični rez pa še toliko bolj očiteno.

Lahko sklenemo precej podobno kakor Gregor Tomc, da nas družboslovce, predvsem pa sociologe in kulturologe, šele čaka naloga, da znotraj obstoječega družboslovja zgradimo novo sociološko smer, temelječo na preučevanju družbenih dimenzij kognicije. Pričakovati je moč, da se bo Tomc tem naporom pridružil v svoji naslednji knjigi, kjer bo kognitivno družboslovje dodatno opredeljeno. Do takrat pa nam ne preostane drugega, kakor da počakamo - da bi videli, ali je *Šesti čut* knjiga, s katero si je Tomc tlakoval pot med klasike sociološke in kulturološke teorije, ali pa gre pri njej pač za enega od uvodnih tlakovcev na še šibko zarisani poti družboslovne teorije (kognicije), po kateri zaenkrat dokaj neusmiljeno korakajo družboslovni teoretiki.